

BERNAT MARTÍ OLIVER

ENRIC PLA I BALLESTER

Com a molts altres dels qui ara mateix dediquen els seus esforços a l'estudi i la conservació del nostre patrimoni arqueològic, em resulta molt difícil separar les meues vivències personals del que hauria de ser una semblança d'aquells que durant tants anys ens acolliren i ensenyaren al si d'una institució especialment entranyable como ho era el Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València. És impossible no recordar, no enyorar aquella biblioteca del Palau de la Batlia que acollia per igual els estudiants i els mestres, en la qual sempre hi havia algú que escrivia informes i memòries de tot allò que succeïa en relació amb l'arqueologia valenciana, informes i memòries on a poc a poc anàvem apareixent tots nosaltres seguint un procés d'integració que hauria de ser ben igual a la manera en què antigament hom aprenia els oficis. Res no era allí secret, ni privat, ni intern, i així una part important d'aquest aprenentatge consistia a escoltar, explicacions dirigides a u mateix o a un tercer, o anècdotes que potser no passaran a la història de la ciència prehistòrica però que sens dubte eren importants per a una disciplina sempre pendent del més menut detall. Era així, per les anècdotes i per la lectura de les memòries, com tots sabíem el llarg pelegrinatge material i espiritual seguit pel S.I.P. des de la seua fundació l'any 1927, la seua lenta consolidació amb el concurs de moltes i importants persones, aficionats il·lustrats i també investigadors pregons, en una tasca fecunda per tenaç i intel·ligent.

Una vinculació al S.I.P. que sobrepassa les quatre dècades, iniciada de la mà d'Isidre Ballester Tormo, continuada en una total sintonia amb Domingo Fletcher Valls des que el 1950 assoliren respectivament la direcció i la subdirecció del Servei, i culminada després al fer-se'n càrrec de la direcció el 1982, en un dels moments més compromesos de la història recent de la institució i tot coincidint amb el trasllat des del Palau de la Batlia a l'antiga Casa de la Beneficència, expliquen, doncs, sobradament, que la personalitat d'Enric Pla i Ballester evoque per a nosaltres la identificació, l'estima, el donar-se. A més de l'home savi, de fàcil magisteri, vital, arrelat i molt interessat per la seua terra.

Enric Pla i Ballester va néixer el vint-i-cinc de març de 1922 a Ontinyent, sent el major de tres germans. Seguint l'itinerari patern, dedicat a l'exercici de la professió farmacèutica, passarà després la seua infantesa a Gandia i Oliva, i finalment a València on l'inici de la guerra el 1936 va interrompre els seus estudis de batxillerat que havia començat a l'Institut-Escola, i que finalitzaria darrerament a l'Institut Lluís Vives, ja acabada la guerra. D'aquests anys sempre recordarà les excursions amb el seu oncle matern, Isidre Ballester, a les distintes excavacions que aleshores realitzava el S.I.P., com ara a les de la Cova del Parpalló de Gandia que dirigia Lluís Pericot García, i especialment l'exploració del Castellet del Porquet a L'Olleria.

La seua primera inclinació pels estudis de Filosofia i Lletres, que comença el curs 1941-42 a la Universitat de Madrid, es veu trencada per raons de tipus econòmic, orientant-se així cap a la carrera de Dret, seguint-hi l'exemple del seu oncle. I entre 1943 i 1948 realitza aquests estudis a la Universitat de València. Paral·lelament va intensificant-se'n la vinculació al S.I.P., que mai ja no es detindrà, sent-ne nomenat Agregat des del 1942 i participant-ne en els treballs d'excavació en nombrosos jaciments com ara el Tossal de Sant Miquel de Lliria, la Cueva de la Cocina de Dos Aguas, el poblat de l'Ereta del Pedregal de Navarrés, la necròpolis del Puntalet i la Torreta de Lliria, la Cova de les Malladetes de Barx i enterraments de Beni Sid a la Vall d'Ebo, col·laborant-hi amb Isidre Ballester, Lluís Pericot i José Alcácer Grau principalment. El 1946 publica els seus primers treballs en el segon volum de *l'Archivo de Prehistoria Levantina*, manifestant-se ja amb claredat els que seran trets característics de la seua activitat científica: la profunditat en la investigació i l'atenció constant a les feines de documentació per tal que cap informació valuosa reste perduda per als altres investigadors que hi són o vindran. Així el seu estudi sobre la Cova de les Meravelles de Gandia recull sistemàticament notícies i materials, amb una reflexió ajustada a l'estat de coneixement del moment, des del Paleolític als materials ibero-romans; exemple del respecte que sempre tindrà pel registre arqueològic i que avui ens permet seguir utilitzant les seues publicacions com a privilegiades fonts d'informació. Mentre que el segon treball que ara publica és el resum de totes les excavacions i exploracions fetes pel S.I.P. des de 1929 a 1945, obrint-hi una sèrie de publicacions regulars i que esdevindran molt característiques del S.I.P., mitjançant les quals la nova informació obtinguda en els treballs de camp és posada sistemàticament a l'abast de tots. Encara a novembre del 1946 participará en el primer congrés arqueològic del Levante, organitzat pel Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València, amb una comunicació sobre el poblat de l'Edat del Bronze del Cercat de Gaianes.

D'aquesta manera quan l'any 1950 Enric Pla i Ballester s'incorpora per oposició a la subdirecció del S.I.P., el que haurà estat una excepció seran els estudis de Dret i la seua formació com a prehistoriador i arqueòleg vindrà assolida per la lectura i la reflexió, i per les orientacions de qui ell reconeixerà com a mestres, Isidre Ballester i Lluís Pericot, en aquells anys director i subdirector del S.I.P. Des d'aquells moments iniciarà una intensa activitat que serà sempre la de la institució i, molt sovint, la d'un equip extraordinari amb Domingo Fletcher.

El primer aspecte que destaca en l'obra d'Enric Pla i Ballester es la labor com arqueòleg de camp, sens dubte afavorida per la seua qualitat humana, que li permetrà sempre una fàcil comunicació amb tothom, i pel seu interès envers el propi país. Gairebé en totes les exploracions i prospeccions que en gran nombre poblen les memòries del S.I.P., sobretot entre 1950 i 1975, hi trobarem el testimoni de la seua presència, sent-ne moltes les campanyes d'excavació que ara es faran davall la seua expressa direcció. Jaciments com el poblat ibèric del Tossal de Sant Miquel a Llíria (1950 i 1951), la fortificació tardo-romana i d'època bizantina de la Punta de l'Illa a Cullera (1955, 1957 i 1966), el poblat ibèric i la ciutat romana de la Moleta dels Frares al Forcall (1960) i l'important jaciment de Los Villares a Caudete de las Fuentes (1955 a 1980), o el poblat eneolític de l'Ereta del Pedregal a Navarrés (1963 a 1980) són punts cabdals d'aquesta activitat. La llista, però, és evidentment molts més llarga: poblat ibèric de Casa Perot a Barxeta (1950), jaciment del Paleolític superior de la Cova de les Rates Penades i Cova del Barranc Blanc a Ròtova (entre 1951 i 1954), jaciment del Paleolític mitjà de la Cova Negra a Xàtiva (entre 1951 i 1957), la necròpolis romana de Les Foies a Manuel (1951), les cambres sepulcralis tardo-romanes de El Romaní (1952), la Cova de les Meravelles a Gandia (1953), l'enterrament múltiple eneolític de la Cova de Ribera a Cullera (1953) i de la Cueva de la Ladera del Castillo a Chiva (1953), el poblat de la cultura del Bronze Valencià de Els Germanells a Rafelbunyol (1955), la Cova del Parpalló a Gandia (1958), la fortificació ibèrica de l'Alt de la Benimàquia a Dénia (1961), els poblats ibèrics de Els Èbols a l'Alcúdia (1961) i de la Bastida de les Alcuses a Moixent (1962), el jaciment eneolític de la Cova dels Sants a l'Alcúdia de Crespins (1963), les partides de l'Elca i el Castellar a Oliva (entre 1965 i 1975), els enterraments eneolítics i de l'Edat del Bronze de la Cova dels Gats a Alzira (1965), el Castellar de Meca a Ayora (1967 i 1970), l'Alt del Fort a Cullera (1966 i 1968), l'abric amb pintures rupestres d'Art Llevantí de la Balsa de Calicanto a Bicorp (1973), entre molts d'altres. Sense oblidar la seua participació en excavacions fora de València, com les realitzades a la Grotta di Pipistreli de Finale Ligure (Itàlia), formant part d'una missió arqueològica de col.laboració entre l'Escola Espanyola d'Arqueologia i Història de Roma i l'Istituto Internazionale di Studi Liguri de Bordighera (1954). Les excavacions de la necròpolis de Son Real a Can Picafort i de la ciutat romana de Pollentia a l'Alcúdia, ambdós a Mallorca, en col.laboració amb l'Institut d'Arqueologia Balear i la Bryant Foundation (1958 i 1960). Així com la participació en la missió arqueològica espanyola a Perú que realitza les excavacions de Chinchero, al Cuzco (1964).

Un conjunt de topònims tan nombrós com el que reflecteix la relació anterior explica, doncs, la importància del treball de documentació al qual hem fet una referència abans. És clar que la informació obtinguda en exploracions i prospeccions, a més de les campanyes d'excavació, ha de restar emmagatzemada de manera adient i a l'abast dels investigadors que potencialment puguen utilitzar-la. Per als estudis de Prehistòria valenciana i de la Cultura Ibèrica a les nostres terres, l'actuació del S.I.P. en aquest punt pot considerar-se modèlica, amb els seus arxius sempre actualitzats i oberts a tots els estudiosos, a més de la preocupació i l'esforç constant per divulgar prompte i acuradament els resultats obtinguts en les investigacions. Els quaderns de notes i els diaris

d'excavació d'Enric Pla i Ballester són exemple de minuciositat, de la mateixa manera que aquella sèrie de publicacions en què davall el títol de les Activitats del S.I.P., iniciada el 1946, recollirà puntualment totes les novetats aportades pel treball de camp i per l'estudi en els quals participa el S.I.P. des de l'any 1929 al 1970.

Preocupació i interès similar tenen els Repertoris de Bibliografia Arqueològica Valenciana, publicant-se el volum I de la sèrie el 1951 i l'últim per ara, el volum VIII, el 1982, en els quals sempre està present l'equip format per Domingo Fletcher i Enric Pla.

Tot l'anterior ens porta a l'home d'estudi, a l'investigador que és Enric Pla i Ballester i a les seues aportacions, a les quals correspon un paper fonamental en aspectes molt diversos, como ara l'Eneolític, la Cultura del Bronze Valencià i la Cultura Ibèrica, particularment en relació amb el seu instrumental de ferro. De la seua participació en els treballs sobre el Tossal de Sant Miquel de Lliria se'n seguirà una primera comunicació sobre les ceràmiques al Congrés Nacional d'Arqueologia de 1951 a Madrid, i la col·laboració en el magnífic llibre del «Corpus Vasorum Hispanorum. Ceràmica del Cerro de San Miguel de Liria», publicat el 1954. Dos anys després veuria la llum l'estudi sobre el poblat de l'Edat del Bronze de la Muntanyeta de Cabrera al Vedat de Torrent, obra molt important en el camí que conduirà a la definició de la Cultura del Bronze Valencià, encara avui de referència i consulta obligada. Sobre els treballs d'excavació que el 1931 havia fet Mariano Jornet per tal de recuperar la major informació possible abans de la seua total destrucció, l'acurada anàlisi de materials i paral·lels conduiran Enric Pla i Domingo Fletcher a obrir nous horitzons dins l'Edat del Bronze peninsular, tot separant de manera decidida la Muntanyeta de Cabrera del cercle de la Cultura de l'Argar.

Havent fet una xicoteta excavació de salvament el 1953 en la Cova de Ribera a Cullera, publicarà els resultats en 1958, aprofitant l'ocasió per fer un balanç de l'estat de coneixement de la nostra Prehistòria des del Neolític fins a l'Edat del Bronze, tot i posar una atenció molt especial en l'Eneolític i les seues coves sepulcrales múltiples. Durant molts anys serà aquest treball la síntesi de partida en la discussió dels nous descobriments, i el quadre comparatiu que llavors elaborarà sobre el conjunt de les troballes disponibles restarà bàsic per a tots els treballs posteriors.

Les puntes de fletxa de base còncava, els anomenats braçalets d'arquer, els enterraments de Beni Sid a la Vall d'Ebo, els materials de la Cova del Barranc del Castellet a Carrícola, la transició de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro, i molts altres jaciments i problemes rebran l'atenció d'Enric Pla i Ballester, sempre amb plantejaments rigorosos que esdevindran part important del paradigma de la comunitat científica en cada moment. Entre tots ells podem destacar les molt nombroses campanyes d'excavació realitzades al poblat eneolític de l'Ereta del Pedregal a Navarrés, en les quals vaig tindre la sort de col·laborar des de 1976. Tanmateix, a poc a poc l'objectiu principal de les seues investigacions anirà centrant-se en l'extraordinària Cultura Ibèrica desenvolupada a les terres valencianes des de meitat del primer mil·lenari abans de Crist fins a la romanització.

D'això en seran exemple els dos volums publicats del poblat de la Bastida de les Alcuses a Moixent, el 1965 i 1969, en els quals es dona a conèixer el material obtingut als

departaments 1 al 100 en les campanyes d'excavació realitzades de 1928 a 1931, sent la Bastida de les Alcuses el primer jaciment excavat pel S.I.P. després de la seua constitució el 1927. Aquests volums formaven la segona part de l'obra «La Bastida de les Alcuses y los problemas de la Cultura Ibérica», redactada per Domingo Fletcher, Enric Pla i José Alcácer, obra que obtingué el Premi Martorell de l'Ajuntament de Barcelona el 1957. Destacarem, però, la importantíssima sèrie de treballs sobre l'instrumental agrícola ibèric, investigació pionera i bàsica per a molts altres treballs posteriors sobre la Cultura Ibèrica que publicarà entre 1968 i 1972, sent també aquesta la seua aportació al Primer Congrés d'Història del País Valencià celebrat a València el 1971. Valorada en el propi marc temporal, era aquesta una investigació innovadora que donava claus noves per a l'estudi de l'activitat econòmica dels Ibers, mentre que avui roman com una aportació clàssica que manté tota la seua validesa.

Les excavacions i posterior publicació del poblat de Los Villares a Caudete de las Fuentes, els estudis sobre la necròpolis del Corral de Saus a Moixent i les seues escultures, els distints treballs de síntesi i molt especialment la ponència exposada i publicada en les Primeres Jornades d'Arqueologia del País Valencià organitzades per la Universitat d'Alacant el 1983, són altres tantes mostres d'una obra fonamental en la història de la investigació sobre la nostra Cultura Ibèrica.

Arqueòleg de camp i home de ciència, hi ha encara un altre aspecte de la biografia d'Enric Pla i Ballester que mereix especial reconeixement de tots nosaltres: la seua entrega al S.I.P. i Museu de Prehistòria. Primer, davall la forma d'estreta col.laboració amb Domingo Fletcher per tal de superar els entrebancs i fer possible la consolidació d'un Museu de Prehistòria que estigués d'acord amb la importància dels materials arqueològics recuperats pel S.I.P. Després, com a director en un moment extremadament difícil per a una institució que veia guardar en caixes les grans col.leccions exposades durant varies dècades i els més de vint mil volums de la seua biblioteca especialitzada, i que veia trencar-se una ordenació de tants anys, de vegades fràgil però sempre suficient i sobretot absolutament necessària, com la d'aquells magatzems del Palau de la Batlia. Era l'estiu de l'any 1982 i, una vegada més, el S.I.P. i el seu Museu de Prehistòria canviaven de lloc, traslladant-se ara a l'antiga Casa de la Beneficència.

A poc a poc les coses tornaren al seu camí i davall la direcció d'Enric Pla el Museu de Prehistòria inaugurava les noves instal.lacions un any després, amb una exposició monogràfica sobre la Cultura Ibèrica que mostrava la capacitat de renovació del S.I.P. també en l'aspecte dels nous plantejaments museístics, però sobretot l'interés per mantenir el seu oferiment al conjunt de la societat i molt especialment al públic escolar. Les condicions en les quals es desenvolupa l'activitat del S.I.P. no han permés que avui puguem considerar satisfactòria la seua situació, però l'esforç ha estat gran i s'han acomplit ja les dues primeres etapes del pla que deuria conduir a que de bell nou el S.I.P. puga oferir a la societat valenciana la totalitat del seu Museu de Prehistòria. Amb el format d'exposicions monogràfiques s'han obert fins ara les sales corresponents al Paleolític i Epipaleolític, a més de la sala monogràfica dedicada a l'Art Paleolític de la Cova del Parpalló, que ho foren com a exposició dedicada a Les Societats Caçadores de la Prehistòria Valenciana; i la sala corresponent al Neolític, inaugurada com a exposició sobre El Neolític Valencià: Els primers agricultors i ramaders.

Per la importància del seu treball científic i la tasca desenvolupada pel S.I.P., a Enric Pla i Ballester li correspongué ben aviat una projecció nacional i internacional. Des de la seua participació al Congrés Arqueològic del Sudest celebrat a Alcoi el 1950, la seua presència serà constant en els Congresos Nacionals d'Arqueologia, sempre amb aportacions valuoses basades en la pròpia investigació i en els seus amplis coneixements que abasten al conjunt de l'arqueologia peninsular. Des del congrés de 1951 a Madrid fins al de 1982 a Múrcia i Cartagena la veu d'Enric Pla i Ballester s'escoltarà de manera especial a l'hora d'analitzar els problemes plantejats per les noves excavacions i estudis relacionats amb el període final de la Prehistòria peninsular, és a dir, amb el naixement i desenvolupament de la Cultura Ibèrica si prenem com a referència les terres valencianes. De la mateixa manera, la seua aportació al coneixement de la Cultura Ibèrica quedarà manifestada en la participació com a ponent de nombroses reunions monogràfiques, com el symposium sobre l'Origen de la Cultura Ibèrica a Barcelona (1977), la Taula Rodona sobre la Baixa Època de la Cultura Ibèrica a Madrid (1979) o l'abans citada ponència sobre la Cultura Ibèrica en les Jornades d'Arqueologia del País Valencià organitzades per la Universitat d'Alacant a Elx (1983), reunió de gran transcendència per a l'actual investigació prehistòrica i protohistòrica valenciana. A més a més, serà membre de la Secció de Prehistòria a València de l'Institut Espanyol d'Arqueologia «Rodrigo Caro», del Consell Superior d'Investigacions Científiques, des de 1960; secretari d'aquesta secció des de 1970, ara formant part del Patronat «Diego Saavedra Fajardo», i responsable de la mateixa secció des de 1982. Delegat a València dels Congresos Arqueològics Nacionals des de 1963. Col·laborador de la Bryant Foundation, membre de la Société Préhistorique de l'Ariège, i membre de la Institució Alfons el Magnànim de la Diputació de València, entre d'altres. Premi Martorell Nacional d'Arqueologia concedit per l'Ajuntament de Barcelona el 1957, per l'estudi sobre el poblat ibèric de la Bastida de les Alcuses i els problemes de la Cultura Ibèrica, en col·laboració amb Domingo Fletcher i José Alcácer. Ha obtingut també el Premi Conde de Lumiares atorgat per la Comissió Provincial de Monuments d'Alacant, pel seu treball Mapa Arqueològic de la Província d'Alacant, el 1958. I el Premi Jaume I de l'Institut d'Estudis Catalans, el 1966, per la seua Prehistòria de la Província d'Alacant, obra d'erudició i minuciositat extraordinàries.

Destacarem a la fi, la participació sempre activa d'Enric Pla i Ballester en la Comissió Assessora d'Arqueologia de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, oferint els seus coneixements i experiència en tot allò que es relaciona amb el patrimoni arqueològic valencià. I la seua incorporació com a Membre d'Honor del Deutsches Archäologisches Institut des de 1984, tot palesant el reconeixement internacional del qual és mereixedor.

Hem de tornar al començament en aquest apressat recorregut per tal com la personalitat d'Enric Pla i Ballester no podem separar-la del lloc on desenvolupà tota la seua labor: el Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València. I això també vol dir que una part molt important del seu treball quotidià només es pot apreciar si hom valora l'actuació del S.I.P. i té en compte l'extraordinari equip humà que hi havia al darrere, el que ell formà amb Domingo Fletcher, exemple de compenetració per a tots nosaltres.

Han quedat fora moltes referències significatives que podrem veure-les en examinar la seua bibliografia. No volem, però, deixar de ressaltar la gran estima per tot allò que és nostre i la consciència d'un treball necessari que Enric Pla i Ballester ha realitzat decididament en el camp del nostre patrimoni cultural. I l'ajuda i el magisteri per a tants estudiants i llicenciats que han completat la seua formació en el S.I.P.

